

Situace po pádu: Potřeba Nového údělu

Roberto Bissio

Social Watch International Secretariat

Dobrou zprávou je, že strategie „lidé na prvním místě“ funguje. Lidé na prvním místě byl nejen titul, ale i hlavní poselství výroční zprávy koalice Social Watch z roku 2009. Na základě důkazů z celého světa jsme se snažili vyzdvihnout myšlenku, že etický imperativ investovat do lidí žijících v chudobě, zejména do žen, je zároveň nejlepší ekonomickou strategií na překonání globální hospodářské krize, která na konci roku 2008 způsobila kolaps Wall Street.

O rok později můžeme říci, že přesně to se skutečně stalo na místech vzájemně tak vzdálených jako Čína a Brazílie, ve dvou rozvíjejících se ekonomikách, které byly krizí těžce zasaženy, ale rychle a rozhodně přijaly opatření na stimulaci místní spotřeby tím, že pomohly nejchudším vrstvám svých obyvatel. Podle brazilské koalice Social Watch „oživení bylo dosaženo díky silné domácí poptávce, kterou povzbuzovala opatření na zvýšení minimální mzdy, sociální opatření (zejména „Bolsa Família“, rodinná půjčka), kroky ke zlepšení dostupnosti úvěrů, které podnikaly státní banky, a menší měrou i fiskální politiky spojené pod zastřešujícím pojmem, známým v Brazílii jako PAC (Program zrychlení růstu). Programy zaměřené na lidi z nižších příjmových skupin rozšířily množství příjemců státní podpory (ve vyšší jedné měsíční minimální mzdy) například o rodiny s celkovým příjmem nižším nebo rovným 25 % minimální mzdy na hlavu, invalidy a chudé občany starší 65 let, a kromě toho zahrnuje do důchodového programu i zemědělské pracovníky (včetně těch, kteří do systému nikdy nepřispívali).“

Necelých 7 miliard investovaných do programu Bolsa Família představuje nejen úspěch v boji proti extrémní chudobě, ale zároveň tato částka „se stala také důležitou podporou domácí poptávky, zejména poptávky po zboží krátkodobé spotřeby. Vzhledem k tomu, že chudé rodiny mají tendenci veškerý svůj příjem užívat na spotřebu, zapůsobily tyto granty jako přímá podpora poptávky, která stanovila určité zaručené minimum domácích spotřebních výdajů. Výdaje založené na programu Bolsa Família mají také nepřímý povzbuzující dopad na poptávku a na úroveň ekonomické aktivity. Původní výdaje se stanou příjmy někoho jiného, kdo je opět utratí, čímž vzniká multiplikační podpůrný stimul. Decentralizovaná povaha programu umožňuje směřovat tyto stimuly do lokálních aktivit, čímž se dále posiluje vliv na zaměstnanost a další spotřebu.“

Špatnou zprávou je, že většina zemí na celém světě přeměrovala bilióny dolarů na opačný konec hospodářského fetězce, ať už pomocí daňových úlev pro ty nejbohatší nebo ve formě podpory pro banky a velké korporace, přičemž plány, které ve skutečnosti nikterak nepomáhaly snižování nezaměstnanosti, byly pozastaveny nebo omezeny, sotva se ve finančním sektoru znovu začalo dosahovat zisků.

To je například případ Kanady, odkud místní koalice Social Watch hlásí, že „snižování deficitu funguje pouze jako zástěrka pro další snižování sociálních výdajů. Zatímco akciové trhy, zisky korporací a HDP se pomalu vzpamatovávají z masivního celosvětového finančního rozkladu, očekává se, že plná obnova pro privilegované bude dosažena na úkor dalšího omezení rovnosti a rozvoje doma i v zahraničí.“

Ještě horší dopady krize hlásí některé rozvojové země. Například z Indonésie národní organizace Social Watch hlásí, že „globální finanční krize představuje pro Indonésii, která už dříve čelila potížím v podobě velkého zahraničního dluhu, korupce a selhání makroekonomických opatření na vymycení chudoby, dodatečnou zátěž. Nejsilněji dolehla na zaměstnance, protože společnosti ve snaze šetřit svá aktiva přistoupily k rozsáhlému prosoštění.“

Podle odhadů Světové banky a Mezinárodní organizace práce se celosvětově počty lidí, kteří přišli o práci a/nebo žijí pod hranicí extrémní chudoby, počítají na desítky, ne-li stovky milionů. V mnoha zemích, mimo jiné i na Slovensku, národní zprávy Social Watch zmiňují tendence politiků propagovat „xenofobii, netoleranci a diskriminaci vůči menšinám“ jako prostředek, který jim umožní udržet se u moci i při dvouciferné inflaci.

Nedodržené sliby

Před deseti lety, na Summitu tisíciletí, více než 100 hlav států podepsalo následující závazek: „Vynaložíme maximální úsilí na to, abychom oslovodili všechny muže, ženy i děti z drtivých a ponižujících podmínek extrémní chudoby, kterou je v současnosti vystavena více než miliarda lidí.“ Osm Rozvojových cílů tisíciletí, obsažených v této deklaraci, stanovilo časové závazné cíle, z nichž první byl snížit mezi lety 1990 a 2015 na polovinu počet lidí žijících v extrémní chudobě a lidí trpících hladem. Rozvojové cíle kolektivně shrnují nejnáléhavější kolektivní úkoly mezinárodního společenství a vytváří mezníky a smluvené standardy, podle kterých lze hodnotit úspěch vlád a mezinárodních organizací. Kromě toho tyto cíle inspirovaly bezprecedentní globální úsilí, například globální kampaň proti chudobě („Make poverty history“) v roce 2005, při které miliardy lidí na celém světě sledovaly simultánně pořádané koncerty „Live 8“.

V září 2005, pět let po Summitu tisíciletí, proběhla revize Rozvojových cílů tisíciletí a Leonor Brionesová z koalice Social Watch na Filipínách prohlásila na adresu organizací občanské společnosti: „Rozvojových cílů tisíciletí nebude do roku 2015 dosaženo, pokud bude dál pokračovat devastace životního prostředí a nebudou vyřešeny globální problémy obchodu, zadlužení a oficiální rozvojové pomoci.“

8. cíl z Rozvojových cílů tisíciletí výslovně volá po zavedení globálních partnerství pro obchod, rozvojovou pomoc, oddlužení a transfer technologií se záměrem umožnit rozvojovým zemím dosáhnout ostatních sedmi

cílů v oblastech boje s chudobou a hladem, zdravotnictvím, školstvím, genderové rovnosti a environmentální udržitelnosti.

Určitého pokroku bylo při plnění tohoto cíle dosaženo tím, že došlo ke zrušení bilaterálních a multilaterálních externích dluhů zemí patřících mezi ty nejkudší na světě, Nigérie a Irák, ale to ani zdaleka nestačí. Pokud jde o obchod, nedošlo k žádnému zlepšení. Rozvojové kolo obchodních negociačních začalo v září 2001 na konferenci v Dauhá. Jeho rozvojová složka je zanedbatelná, ale ani tak není ještě zdaleka uzavřené. Technologické transfery jsou paradoxně ještě nákladnější, protože bylo zavedeno striktní prosazování práv na intelektuální vlastnictví. Zahraniční pomoc se nezvyšila. V roce 1992 činila 0,44 % národního důchodu dárcovských zemí, v roce 2008 jen 0,43 %.

Neochota vyspělých zemí dodržet své závazky ohledně 8. rozvojového cíle jednoznačně souvisí s chabým pokrokem v plnění ostatních cílů. Generální tajemník OSN Pan Ki-mun to považuje za „neschopnost poskytnout nezbytné financování, služby, technickou podporu a partnerství“ a dodává, že toto selhání bylo „posíleno globální potravinovou a hospodářskou krizí, jakož i selháním různých rozvojových politik a programů.“ Proto byla „zlepšení v životní úrovni chudých dosahována nepřijatelně pomalu, zatímco jiné, pracně dosažené úspěchy erodují.“¹ Další úskalí představuje nerovná distribuce prostředků mezi rozvojovými zeměmi. V průběhu prvních let 21. století mnoho rozvojových zemí zažívalo vysokou úroveň hospodářského růstu, ale boj proti chudobě a vytváření pracovních příležitostí za tímto růstem zaostával.

Sakiko Fukuda-Parrová, bývalá editorka Zprávy o lidském rozvoji Rozvojového programu OSN, je přesvědčena, že Rozvojové cíle tisíciletí „byly politické závazky učiněné světovými vůdci, které definují priority v normativním rámci a které je možno používat jako měřítko pro hodnocení dosaženého pokroku. V tomto rámci bychom se měli ptát, jestli děláme víc pro to, abychom těmto závazkům dostáli, jestli tento proces urychlujeme.“ Z jejího vlastního výzkumu, zaměřeného na vývoj každého ze zmíněných indikátorů v čase (namísto na plnění jednotlivých cílů), vyplývá, že „například přístup k pitné vodě je uváděn jako úspěch Rozvojových cílů tisíciletí, ale jen třetina zemí svůj pokrok v této oblasti po roce 2000 urychlila.“ Shrnuto: „Ve většině zemí a u většiny indikátorů se pokrok v posledním desetiletí oproti předcházející dekádě neurychlil.“²

K témuž závěru dospěla i studie Rozvojového programu OSN, která se zaměřila na rozvojové trendy v posledních čtyřech desetiletích, jak je od roku 1970 odrážá

1 „Dodržení slibu: výhledová studie na podporu sjednané akční agendy k dosažení Rozvojových cílů tisíciletí do roku 2015“, dokument Valného shromáždění A/64/665, OSN 2010.

2 Sakiko Fukuda-Parrová a Joshua Greenstein, „Jak měřit implementaci Rozvojových cílů tisíciletí: Rychlost pokroku nebo dosahování cílů?“, Mezinárodní centrum pro inkluzivní růst – Rozvojový program OSN, pracovní zpráva č. 63, květen 2010.

Index lidského rozvoje (Human Development Index, HDI): „Ukázalo se, že u 110 ze 111 zemí došlo v posledních 35 letech ke zlepšení HDI. Tento nárůst byl v období do roku 1990 rychlejší u zemí s nižším a středním HDI.“³

Není překvapivé, že k téměř závěru dospěla i koalice Social Watch ve své vlastní analýze Indexu základních schopností (Basic Capabilities Index), který kombinuje některé klíčové indikátory Rozvojových cílů tisíciletí (viz číselné údaje v této zprávě): zatímco klíčové sociální indikátory stále stoupají, po roce 2000 se jejich vzestup zpomalil.

Tato zjištění jsou konzistentní se zprávami z jednotlivých zemí. Například v Nigérii místní pozorovatelé konstatují, že „organizace občanské společnosti poukázaly na skutečnost, že prakticky všechny projekty zaměřené na dosažení Rozvojových cílů tisíciletí zaostávají za svými cíli.“

Oficiální pozitivní hodnocení plnění Rozvojových cílů tisíciletí spočívá převážně na údajích Světové banky o plnění 1. cíle. Světová banka, která chudobu definuje a měří jen podle příjmu, dospívá k závěru, že počet lidí žijících pod hranicí extrémní chudoby (1,25 dolaru denně) se snížil z 1,9 miliardy v roce 1981 na 1,4 miliardy v roce 2005, kdy byl proveden poslední mezinárodní výzkum.⁴

K tomuto snížení přispěly významnou měrou Brazílie, Vietnam a zejména Čína. Jen v samotné Číně se počet lidí žijících pod stanovenou hranicí snížil z 835,1 milionu v roce 1981 na 207,7 milionu v roce 2005. Skutečnost, že v Číně klesl počet lidí žijících v extrémní chudobě o 627 milionů, zatímco celosvětově ve stejném období klesl o 500 milionů, znamená, že mimo Čínu v tomto období počet lidí žijících v chudobě vzrostl o více než 127 milionů.

Podle zprávy generálního tajemníka OSN z roku 2010 se počet lidí, přežívajících s příjmem menším než 1 dolar denně, „mezi lety 1990 a 2005 zvýšil o 92 milionů v subsaharské Africe a o 8 milionů v západní Asii.“ Kromě toho „je problém chudoby mnohem závažnější, pokud vezmeme v úvahu další dimenze chudoby, jak je v roce 1995 definoval Světový summit pro sociální rozvoj, tedy deprivaci, sociální vyloučení a nedostatek participace.“⁵ A uvedená čísla se týkají roku 2005, kdy proběhl mezinárodní průzkum příjmů domácností, který umožnil stanovit paritu kupní síly pro jednotlivé národní měny a tím i přesnou hodnotu hranice chudoby.

Od roku 2005 se podle Světové banky kvůli potravinové krizi a globální finanční krizi pod hranici chudoby propadlo dalších nejméně 100 milionů lidí. Z perspektivy

národních pozorovatelů ji stručně a velmi dramaticky shrnula zpráva senegalských pozorovatelů Social Watch: „Chudoba se šíří, ale zároveň se stává převážně ženskou a venkovskou záležitostí.“

Je zapotřebí další pomoci, ale není kde ji vzít

Mnoho členů koalice Social Watch ze zemí postižených chudobou dospělo k názoru, že jediným způsobem, jak splnit mezinárodně smluvené cíle do roku 2015, je posílit přísun rozvojové pomoci ze strany mezinárodní komunity.

V tomto smyslu hovoří i zpráva pozorovatelů Social Watch z Beninu, kde vládní rozpočet zatěžuje vysoká vnitřní i vnější zadluženost, přímé zahraniční investice do země nepřítěkají v dostatečném množství, a pokud ano, jsou osvobozeny od daní, a země je tak vydána na milost zahraničním dárčům, kteří financují poskytování zoufale potřebných sociálních služeb. Podobně je tomu i v Tanzanii, kde místní zpráva konstatuje, že „úsilí vlády zlepšit životy obyvatel země bylo marné, zejména kvůli nedostatku vůle na národní i mezinárodní úrovni: platby ODA přicházejí často s velkým zpožděním a nezapadají do procesu národního rozpočtu.“

V okupovaných palestýnských teritoriích (OPT) příliv rozvojové pomoci podle národní zprávy Social Watch způsobil „zdanlivé zlepšení“ ekonomiky na Západním břehu, ale celkový stav zůstává „křehký“, zejména v pásmu Gazy, kde přetrvávající izraelské obléhání a blokáda podkopávají vyhlídky na rozvoj a prohlubují humanitární krizi. Od roku 2007, kdy začala blokáda Gazy, se extrémní chudoba v této oblasti ztrojnásobila, což přispělo k tomu, že dnes jde patrně o oblast celosvětově nejsilněji závislou na zahraniční pomoci. Na potravinovou pomoc se musí spoléhat 80 % obyvatel.

Afghánistán, další země zasažená ozbrojeným konfliktem, je po Iráku druhým největším příjemcem pomoci, ale místní pozorovatelé přesto uvádějí, že „je zapotřebí větší množství vhodnější pomoci“, protože podmiňuje spojené s rozvojovou pomocí a zvyk spojovat pomoc se závazkem, že příjemce za ni nakoupí zboží (nebo služby konzultantů) z dárcovské země, snižují užitečnost těchto darů. V Afghánistánu se mnohem více peněz vynakládá na vedení války než na pomoc lidem, protože „téměř všechny významné dárcovské země se zároveň účastní ozbrojeného konfliktu; jen těžko se dá mluvit o humanitární pomoci.“

V případě Somálska, které je rovněž rozděleno mezi válčícími stranami, vedla neochota dárcovských zemí začít jednat s kteroukoli ozbrojenou skupinou nebo národními autoritami k situaci, kdy „prostředky získané pirátským hrají téměř stejně významnou roli jako ty pocházející od Evropské komise.“ V somálské genderové nespravedlivé společnosti postihují války a chudoba především ženy, a organizace občanské společnosti včetně těch, které pracují jako pozorovatelé pro Social Watch, svádějí zoufalý boj za zachování soudržnosti komunit, která je nezbytným základem pro budoucí smíření.

Mír je nezbytnou podmínkou, ale sám o sobě nestačí. Národní zpráva Social Watch pro Libanon konstatuje, že „poválečná finanční architektura od roku 1992 spojovala rekonstrukci pomocí expanzivní fiskální politiky s monetárními restrikcemi, čímž ponechala jen malý prostor pro socioekonomický vývoj.“ Hlavním závěrem je, že pokud se chceme zaměřit na priority, tj. snižování chudoby a diskriminace, „rozvoj by měl být založen na dodržování práv.“

Na případě Guatemaly je podle místních pozorovatelů vidět, že pokud strukturální problémy rozdělení bohatství a příjmů zůstávají neřešeny, „je těžké svádět úspěšný boj proti hladovění, které stále představuje systematické porušování lidských práv v zemi. Proto je efekt zahraniční rozvojové pomoci jen nepatrný, zejména s ohledem na snižování chudoby, mírový program a naplnění Rozvojových cílů tisíciletí.“

V Kamerunu se pozorovatelé připojili k požadavku organizací občanské společnosti a požadují, aby správa mezinárodní pomoci byla efektivnější a lépe koordinovaná, aby zahrnovala občany a brala v potaz genderový aspekt rozvoje. Podobně je tomu i v Maroku, kde je přísun oficiální rozvojové pomoci sice „mizivý“, ale i tak čelí velkým problémům s implementací, protože vláda a organizace občanské společnosti nemohou najít společnou řeč, zejména v prioritní oblasti školství.

Mezinárodními organizacemi požadované „výrazné zrychlení“ v pokroku k naplnění Rozvojových cílů tisíciletí se zdá být velmi nepravděpodobné s ohledem na to, že ani přes veškeré důkazy o jeho nezbytnosti nedošlo v posledním desetiletí k výraznějšímu navýšení rozvojové pomoci, a kvůli krizi lze naopak očekávat její omezení. Proto v Německu, kde kancléřka Angela Merkelová prohlašuje, že „jsme se zavázali a i nadále jsme odhodláni splnit Rozvojové cíle tisíciletí pro Afriku“, protože jde o „morální zodpovědnost“, její ministr pro rozvoj Dirk Niebel podotýká, že „neexistoval způsob, jak bychom mohli za jediný rok dosáhnout ODA v poměru 0,51 %, ke kterému se Evropská unie zavázala. Příspěvky Německa na ODA byly v roce 2009 o 2 miliardy dolarů nižší než v roce 2008.“

Příspěvky na rozvojovou pomoc klesly i v Polsku, kde už tak dosahovaly jen nízké úrovně, ale i ve Španělsku, kde se obrátil nedávný trend jejich zvyšování. V Portugalsku považují místní pozorovatelé příslib vlády zachovat vyšší příspěvků za „pochybný“ vzhledem k finanční krizi, a Bulharsko rovněž nespĺňuje cílovou hodnotu pro rozvojovou pomoc a není schopno zajistit její kvalitu. Mnohem horší je však situace v Itálii, kde vláda i přesto, že v minulém roce předsedala G8, nyní omezuje svou rozvojovou pomoc. Některé země jako Malta, která vykazovala kladná čísla, se podle místních pozorovatelů pustily do „kreativního účetnictví“ a zahrnuly do hlášených příspěvků na ODA i zdroje vynaložené na vlastním území na podporu migrantů a uprchlíků. Jiné země, například Slovinsko, dosud „nevypracovaly ani strategii rozvojové spolupráce, ani systém hodnocení efektivity poskytnuté pomoci.“ A kromě toho jejich „závazky bu-

3 George Gray Molina a Mark Purser, „Trendy lidského rozvoje od roku 1970: Případ sociální konvergence“, výzkumná zpráva 2010/02, Rozvojový program OSN, 2010.

4 Martin Ravallion a Shaohua Chen, „Rozvojový svět je chudší, než jsme si mysleli, ale o nic méně úspěšný v boji proti chudobě“, Světová banka, 2008; viz také zprávy o plnění Rozvojových cílů tisíciletí, OSN, 2009, 2010.

5 „Dodržení slibu: výhledová studie na podporu sjednané akční agendy k dosažení Rozvojových cílů tisíciletí do roku 2015“, zpráva generálního tajemníka OSN, únor 2010.

dou jen stěží udržitelné v současné situaci, kdy dochází ke škrtům v téměř každé kapitole státního rozpočtu.“

Finsko se zdá být jednou z mála výjimek, protože jeho nový Program rozvojové politiky představuje výrazný krok vpřed. Finští pozorovatelé však stále soudí, že země trpí nedostatkem „zřetele k sociálnímu rozvoji a sociálním právům“, a kromě toho přetrvává nebezpečí, že zachování závazků v procentuálním vyjádření povede k jejich snížení v absolutní výši, protože výkonost ekonomiky klesá. Nejlepší výsledky v tomto smyslu hlásí Švýcarsko, kde po rozsáhlé veřejné kampani vláda v červnu 2010 předložila návrh na zvýšení ODA.

Zdrojem mnoha nadějí je v tomto kontextu vzájemná spolupráce na Jihu, kde se z rozvíjejících ekonomik stávají nové alternativní trhy i nové zdroje rozvojové pomoci. Social Watch Indie však v této souvislosti podotýká, že Indie jako dárcé „spojuje s vlastní rozvojovou pomocí stejné podmínky, které odmítá akceptovat jako příjemce, zejména svázání pomoci s povinností nakoupit indické zboží či služby.“

Vzhledem k tomu, že zahraniční pomoc může být nanejvýš doplňkem národního úsilí zajistit základní důstojnost pro všechny obyvatele, jak to požadují Rozvojové cíle tisíciletí a závazné úmluvy o lidských právech, zůstává otázkou, kde hledat potřebné finanční zdroje. Mnoho rozvojových zemí se snaží pro dosažení vlastních rozvojových cílů přilákat přímé zahraniční investice (FDI).

V období krize však přímé zahraniční investice (podobně jako ODA) mají tendenci chovat se procyklicky. To je mimo jiné i případ Srbska, kde místní pozorovatelé hlásí, že „přisun přímých zahraničních investic se zpomalil kvůli globální finanční krizi a ekonomika se tak stala křehčí a méně stabilní. Protikrizová opatření jsou založena na přijímání nových půjček od mezinárodních finančních institucí a snižování veřejných výdajů na školství, zdravotnictví a důchody, ačkoli všechna tato opatření představují pro obyvatele zvýšené riziko chudoby.“

Zahraníční investice jsou dvojsečný nástroj

Pozorovatelé v Zambii hlásí, že „přímé zahraniční investice hrály v ekonomice země stále důležitější úlohu, přispěly k rozvoji těžby mědi a podpořily výrobu a vývoz netradičních produktů a služeb. Tyto investice však nebyly efektivně využity na podporu rozvoje a snížení chudoby. Naopak, přispěly k erozi lidských práv včetně práva na rozvoj, práva na dostupnost potravin, na vzdělání, čisté životní prostředí a participaci žen na politickém rozhodovacím procesu.“

Podobně je tomu i v Nigérii, kde dopad přímých zahraničních investic „chudší vrstvy společnosti dosud nepocítily. Legislativa podporující přímé zahraniční investice by měla být doprovázena mechanismy, které zaručují transparentnost. Přestože vláda vyčlenila finanční i jiné zdroje na boj proti chudobě, je smutnou skutečností, že chudoba v zemi v posledních 15 letech rychlým tempem narůstá.“

V Bolívii „přímé zahraniční investice nevytvářejí lepší životní podmínky, protože systém z Bolívie odčerpává víc peněz, než kolik vytváří v domácí ekonomice.“

V Ugandě vláda usiluje o přilákání investorů a zároveň se snaží zvýšit participaci občanů a jejich vliv na věci veřejné tím, že do managementu rozvoje a do celé řady oblastí společenského života integruje informační a komunikační technologie. Místní nevládní organizace prostřednictvím koalice Social Watch hlásí, že „pokud chce vláda dosáhnout reálného zlepšení životních podmínek, její úsilí by mělo být konzistentní se strategiemi na omezení chudoby a investicemi do lidských zdrojů.“

Opatření, která by zemi měla učinit přitažlivější pro zahraniční investory, ji v mnoha případech činí citlivější na zahraniční otrěsy, které poškozují soudržnost společnosti. „Víra vlády, že je možné snížit chudobu a nerovnost ve společnosti a zároveň se držet neoliberálního přístupu, se ukázal být nejen nerealistický, ale také nerozvázná,“ podotýkají pozorovatelé v Chorvatsku, kde recese v roce 2009 vymazala několik let společenských pokroků.

Pozorovatelé v Maďarsku dospěli k podobnému závěru: „Přestože Maďarsko bylo první zemí ve východní Evropě, která v roce 1982 přijala předpisy Mezinárodního měnového fondu, a mělo před svými sousedy značný náskok ve vývoji, když přijímalo tržní ekonomiku, nyní je nejslabší ekonomikou v regionu“ a „zmitá se mezi potenciálními sociálními bouřkami – pokud nedojde ke změně – a totálním kolapsem velmi zranitelné ekonomiky. V pozadí číhá fantom pravicového extremismu, který je živěn všeobecnou nespokojeností.“

V Indii národní koalice Social Watch pozorovala, že „přímé zahraniční investice přispívají k fenoménu „růstu bez zaměstnanosti“ a „ačkoli se příliv FDI v průběhu let zvyšoval, jeho schopnost dodávat reálné (a inkluzivní) financování pro rozvoj zůstává pochybná. Abychom si mohli být jisti, že prospívá zemi jako celku včetně domácích společností a místních komunit, musí ekonomické struktury země zprostředkovat vznik přístupnějšího prostředí, které je nezbytnou podmínkou efektu „přelévání“ FDI jak do domácích společností, tak i do místních komunit.“

Matka příroda, další obět

Příroda neutrpěla následkem krize o nic méně než společnost. V Německu mělo podle Světového fondu ochrany přírody (WWF) jen 6 z 32 pobídkových opatření pozitivní dopad na životní prostředí, a pouze 13 % z nich je možné považovat za udržitelné. V Bahrajnu je podle pozorovatelů Social Watch prudké rozvoje, který zemi umožní dosáhnout většiny Rozvojových cílů tisíciletí, „dosahováno na úkor devastace přírody.“ „Biodiverzita se ztrácí. Zelené palmy ustupují betonovým komplexům“ a pobřeží je rozšiřováno pro městskou výstavbu „na úkor zátok, lagun a pláží, což vedlo ke zničení přirozených habitatů a vyhynutí mnoha druhů mořských živočichů.“

Také v Thajsku mají členové koalice Social Watch obavy z vysokých environmentálních nákladů politiky, která usiluje o industrializaci za každou cenu. Ještě horší

je případ Bangladéše, „nevýznamného znečišťovatele, ale obrovské oběti globálního oteplování“ a finanční krize. Obě tyto rány pocházejí z nejbohatších zemí a nejsilněji dopadají na lidi, kteří žijí v chudobě a nenesou na jejich vzniku žádnou vinu.

Zdanění a zastoupení

Někdy se strategie zaměřené na potlačení krize snaží problém „exportovat“ do zahraničí a získat krátkodobou výhodu na úkor ostatních. Pozorovatelé v České republice hovoří o tom, že společnost je „zamořena korupcí“ a „silně postižena nerovností, diskriminací, rasizmem a segregací.“ Zároveň však „v rozporu s oficiální politikou podpory lidských práv, rozvoje a projektů humanitární pomoci stoupají vývozy zbraní.“ Ve Finsku organizace občanské společnosti soudí, že oficiální rozvojová pomoc často slouží jako podpora finským investicím v zahraničí, které často mají „negativní dopad na lidský rozvoj“ v chudších oblastech světa.

Pokud jde o příjemce této špatné rozvojové pomoci a finančních prostředků, zpráva Social Watch o Ghaně hodnotí zemi jako „již nejméně tři desetiletí závislou na zahraniční pomoci a mezinárodních finančních institucích.“ Výsledkem je „masová nezaměstnanost, obrovský deficit platební bilance a nízká výkonost průmyslu a zemědělství.“ Zatímco ústava z roku 1992 „poskytuje legislativní základ i specifická opatření k rozšíření blahobytu a ochraně žen a dětí, (...) minimální investice vlády do školství, zdravotnictví, zajištění zdrojů pitné vody a rozvoje venkova jasně napovídají, že tyto cíle mají velmi nízkou prioritu.“ Pravděpodobnost dosažení Rozvojových cílů tisíciletí do roku 2015 je považována za „velice malou“.

Na základě podobných zkušeností včetně nedávného postižení hlubokou finanční krizí se pozorovatelé v Argentíně shodli na tom, že „rozvoj není možný bez ekonomické autonomie a mobilizace domácích zdrojů, zejména daní. Po sobě jdoucí politické a ekonomické krize, které celou zemi těžce otlásky, ukazují, že když rozvojový model upřednostňoval finanční sektor proti sektoru výroby, byly výsledky pro velkou většinu společnosti katastrofální. Je nezbytné nutně, aby stát znovu získal kontrolu nad ekonomikou, zbavil ji závislosti na zahraničním kapitálu a zavedl spravedlivější systém zdanění a produkce i spotřeby financí.“

Problematika zdanění se v národních zprávách členů koalice Social Watch s železnou pravidelností objevuje znovu a znovu. Hlavní příčinou nedostatečného pokroku v Peru – i přes významný růst ekonomiky „a navýšení rozpočtu veřejného sektoru“ – je skutečnost, že „stát nepřistoupil k nutně potřebné reformě daňového systému, nezorganizoval všeobecný systém sociálního zabezpečení financovaný z daní ani nevychlenil z rozpočtu částku potřebnou na řešení problémů spojených s genderovou nerovností a ochranou životního prostředí.“

V sousedním Chile je „současný (daňový) systém jednoznačně regresivní v tom, že je založen primárně na

nepřímém zdanění, zejména na dani z přidané hodnoty (DPH), čímž je daňové břímě rozloženo na celém obyvatelstvu bez rozdílu. Pokud by vláda měla být schopna financovat plán národního rozvoje, bude muset provést daňovou reformu zaměřenou na zachycení rozsáhlých zisků velkých podniků zabývajících se těžbou a zpracováním mědi.“ Novou strategií vlády se však stalo „vytváření vhodných podmínek pro expanzi kapitálu a investic do vytěžení nerostného bohatství země,“ včetně „daňových pobídek pro soukromé těžbařské společnosti v už tak regresivním daňovém systému.“

Také v Keni spočívá hlavní požadavek místních pozorovatelů vůči vládě v zavedení fiskální politiky, která by stabilizovala ekonomiku a přitom změnila „vyšší a strukturu daní a výdajů“ a distribuci bohatství. Kromě toho by financování rozvoje mělo být svázáno s demokratickými reformami. Centralizující logiku moci by měl nahradit proces, vycházející z veřejné diskuse vedené na základech rovnosti a důstojnosti. Pozorovatelé v Keni následně sehráli klíčovou roli v dohlázení na transparentnost a regulérnost ústavního referenda pořádaného v roce 2010.

Mezi pozitivní zprávy patří, že poté, co byla v Paraguaji zvolena proreformní vláda, místní pozorovatelé hlásí, že „díky zvýšení příjmů ze zdanění a plánům rozvojové asistence má dnes země k dispozici více zdrojů k uspokojení základních potřeb obyvatelstva i na investice do infrastruktury a přitom stále splňuje dluhové závazky.“ Za těchto příznivých okolností však nestačí soustředit se na nejchudší a „vláda by měla kromě snahy splnit Rozvojové cíle tisíciletí revidovat stávající rozvojový model, aby nastolila spravedlivější rozdělení bohatství v zemi a poskytla lepší ochranu zranitelným skupinám obyvatel.“

Abý ostatním vládám usnadnila práci při vybírání vlastních daní, přistoupila švýcarská vláda pod velkým mezinárodním tlakem k určitým kompromisům a začala odkrývat roušku legendárního bankovního tajemství. Švýcarské pozorovatele ovšem ve své zprávě uvádějí, že výměna informací v daňových záležitostech se téměř vůbec netýká rozvojových zemí. Zatímco země „prosazuje maximální otevřenost hranic pro zboží a služby, uzavírá se proti imigraci z mimoevropských zemí.“ Pozitivním krokem však bylo to, že federální kabinet předložil návrh zákona o „zmrazení a repatriaci cizích aktiv.“

Velká míra závislosti na těžebním průmyslu, i pokud je zdaněn či znárodněn, činí zemi zranitelnou. Národní zpráva Social Watch o Venezuele uvádí, že vysoké ceny ropy na mezinárodním trhu mezi lety 2004 a 2008 umožňovaly zlepšení indikátorů Rozvojových cílů tisíciletí, v současnosti však globální finanční krize a zvýšené napětí ve společnosti, vyvolané útlumem sociálních programů, ohrožují již dosažené pokroky.

Další zemí, která je považována za „nadbytečně závislou na vývozu ropy“, je Jemen. Následkem této závislosti „je zbytek výrobního systému velmi slabý a následkem toho není ekonomika schopna ani adekvátně nakrmit obyvatelstvo země. Jemen bude muset diverzifikovat zemědělskou produkci, překonat envi-

ronmentální problémy – zejména vyčerpání zásob pitné vody –, chránit vlastní výroby na domácím trhu a zvýšit svou konkurenceschopnost. Na politické úrovni bude muset implementovat důslednější genderovou politiku, která by ženám umožnila plnou integraci do společnosti,“ dodávají jemenští pozorovatelé.

Krize znamená příležitost

Genderová rovnost je tak důležitým faktorem v dosažení sociálního rozvoje, že pozorovatelé v celé řadě zemí věnují své zprávy jen tomuto tématu. V Arménii sklízela vláda chválu za to, že připravila plány a založila úřady na podporu genderové rovnosti. Ty však „nedosáhly očekávaných výsledků kvůli nedostatku finančních zdrojů, který implementaci plánu znemožnil.“ Národní zpráva Social Watch pro Irák přichází s koncepcí „genderové spravedlnosti“, která „znamená mnohem více než pouhou spravedlnost v soudní síni; její součástí je rovnoprávné postavení a účast žen na jednání o mírových dohodách, plánování a implementaci mírových operací, tvorbě a fungování nové vlády (včetně agentur a institucí zaměřených na potřeby žen a dívek), poskytování vzdělávacích příležitostí v plném rozsahu, participaci na oživení a růstu ekonomiky a rozvíjení kultury, která podporuje nadání, schopnosti a blahobyt žen a dívek.“

Každodenní realita života v Iráku je tomuto cíli na míle vzdálená. „Křehká politická situace a nedostatečná vláda zákona proměnily iráckou společnost v nebezpečné prostředí, které nepřeje rozvoji ani stabilitě. Irácké ženy čelí nesnadným životním podmínkám (...) Na denním pořádku jsou nejen nucené svatby, ale také vraždy ve jménu rodinné „cti“, sebevraždy z donucení, bití, znásilnění, prodeje do sexuálního otroctví či omezování osobní svobody a pohybu.“

Ale i v takto vážné situaci existuje prostor pro optimismus. „Krize mohou rozbít společenské bariéry a tradiční patriarchální vzorce a nabídnout tak příležitost pro vznik spravedlivější společnosti, která bude respektovat a chránit práva žen a v níž se genderová rovnost stane normou v institucionálních i společenských rámcích. Takových příležitostí je nutno využít nejen na podporu společenské rehabilitace, ale také na povzbuzení a podporu nových institucionálních struktur, legislativy a jejího vymáhání na ochranu politických, ekonomických, sociálních a kulturních práv.“

Změna scénáře probíhá také v Nikaragui, kde demografický posun způsobil, že poprvé v dějinách země rychle klesá počet dětí, zatímco populace v produktivním věku se znatelně rozrůstá. Pozorovatelé v zemi podotýkají, že tento „demografický bonus zemi pro následujících 20 let nabízí jedinečnou příležitost k rozvoji,“ pokud se vláda odhodlá k zavedení „vhodných politických opatření, která mladým lidem umožní vstup na trh práce s odpovídajícím vzděláním, dovednostmi a zdravotním stavem.“ Pokud vláda okamžitě nepřistoupí k investicím do vzdělání, bude však již příliš pozdě.

Pozorovatelé na Kypru ve své zprávě rovněž uvádějí optimistické vize a zkušenosti. „Ostrov si prošel všemi

fázemi, kterými si prošla většina současných rozvojových zemí: koloniální nadvláda, boj za nezávislost, vnitřní konflikty, invaze zvenčí a uprchlictví. V tomto historickém kolotoči se jako klíčový prvek zotavení osvědčilo posílení společnosti pomocí poskytnutí bezplatného přístupu k veřejným statkům a službám pro všechny trpící.“ Kyprský Národní strategický plán pro roky 2011 – 2015 se pokouší změnit současný status quo v rozvojových trendech. Jeho dvě hlavní cílové oblasti jsou školství a partnerství mezi veřejnými institucemi a organizacemi občanské společnosti. Místní zpráva Social Watch hovoří o jasné příležitosti „nastoupit novou cestu v posunu rozvojových trendů od opatření zaměřených na trh směrem k sociální spravedlnosti, lidským právům a rovnosti.“

O nerovnosti se zmiňuje celá řada národních zpráv, zejména jako o velké překážce v dosažení sociálních rozvojových cílů. Například v Kolumbii si pozorovatelé všimli toho, že „země až do roku 2008 prožívala významný hospodářský růst, který se však neprojevil zlepšením sociální situace.“ Nezaměstnanost vzrůstá, bohatství se stále výrazněji soustřeďuje do několika málo rukou a „skutečnost, že mezinárodní pomoc je spravována centrální vládou, brání pokusům realizovat alternativní projekty.“

V Uruguaji i přes celosvětovou krizi „ekonomika stále rostla a podíl osob žijících v chudobě a nouzi se výrazně snížoval díky sociálním opatřením, kterým byla v období prosperity přisouzena vyšší priorita než makroekonomickým ukazatelům.“ Pozorovatelé však zdůrazňují, že země i nadále čelí závažným problémům, „například vysoké míře chudoby a nouze mezi obyvateli afrického původu a skutečnosti, že více a více hlav domácností v nejchudších vrstvách společnosti jsou ženy. Náprava této situace a potírání genderové a/nebo rasové nerovnosti by se měly stát integrální součástí hospodářské politiky.“

V Surinamu, kde snaha naplnit hospodářské cíle vedla k přehlížení problematiky rovnoprávnosti, místní pozorovatelé hlásí „negativní dopady hospodářského růstu na rozvoj“, vyvolané „prohlubující se nerovností v už tak zranitelné společnosti.“ „Země, v níž 60 % obyvatel žije pod hranicí chudoby, čelí mnoha sociálním problémům včetně nedostupnosti bydlení, zdravotní péče, vzdělání a genderové rovnosti. Nezbytnou podmínkou udržitelného rozvoje a růstu je nalezení rovnováhy mezi zájmy etnických skupin a zájmy národa jako celku.“

Nerovnosti mohou být založené na etnickém původu, genderu nebo zeměpisných podmínkách. V případě Mexika pozorovatelé konstatují, že „oficiální stanovisko zní, že (země) směřuje ke splnění Rozvojových cílů tisíciletí do roku 2015“, nicméně „přes určité pokroky v oblasti zdravotní péče a školství a snížení míry extrémní chudoby“ v celonárodních statistikách přetrvává „výrazná nerovnost mezi jednotlivými regiony.“ Zatímco v Mexico City dosahují rozvojové indikátory hodnot srovnatelných s některými evropskými zeměmi, některé oblasti na jihu země vykazují hodnoty podobné nejméně rozvinutým zemím světa.

Kromě toho národní zpráva Social Watch pro Egypt dokládá, že hospodářský růst sám o sobě nestačí. „Neschopnost země zajistit, aby se hospodářský růst odrazil v životní úrovni jejích obyvatel, představuje hlavní problém, kterým by se vláda měla v následujících pěti letech zabývat, pokud chce do roku 2015 dosáhnout naplnění Rozvojových cílů tisíciletí.“

Neexistuje pokrok bez demokracie

V Salvádoru, kde se v loňském roce poprvé dostala k moci levicová vláda, místní koalice Social Watch pozoruje silné úsilí o dosažení Rozvojových cílů tisíciletí. „Prezident Funes se zavázal k boji proti chudobě a nezaměstnanosti pomocí globálního plánu na obnovu ekonomiky, který se skládá z opatření na její stabilizaci, investic do infrastruktury (včetně rozšíření elektrické rozvodné sítě do venkovských oblastí) a kompenzací dělníkům a jejich rodinám za případnou ztrátu zaměstnání. Mezi průlomová opatření patří rozšíření systému sociálního zabezpečení na práci v domácnosti, kterou z 90 % vykonávají ženy.“

Zatímco nástup Národní fronty osvobození Farabunda Martího v Salvádoru vzbuzuje velké naděje, Eritrea je už téměř dvacet let vedena vládou, která vznikla z osvobozenického hnutí, ale její mandát dosud nebyl potvrzen ve svobodných a spravedlivých volbách. V důsledku toho podle zpráv pozorovatelů v exilu „politická represe nikdy neprobíhala tak otevřeně jako v prvním desetiletí nového milénia. Vláda nepřetržitě maří hospodářské i rozvojové aspirace lidí. Tváří v tvář novým sankcím, které na zemi v prosinci 2009 uvalila Rada bezpečnosti OSN, se hospodářská obnova a sociální rozvoj i nadále zdají být nedosažitelnými cíli.“

Demokratické a zodpovědné instituce považují za nezbytný předpoklad změny i pozorovatelé v Barmě. „Ústava z roku 2008 a všeobecné volby, naplánované na rok 2010, směřují ke konzervaci vojenské vlády a další stagnaci. K rozvoji jsou nezbytně nutné transparentní, spravedlivé a zodpovědné instituce, které však nemožno vzniknout v prostředí plném porušování lidských práv, korupce a politických útlaků.“ Dříve, než bude vůbec možné soustředit se na boj proti chudobě, by podle nich „Rada bezpečnosti OSN měla ustavit vyšetřovací komisi s úkolem prošetřit zločiny, které se v zemi odehrály“, a země by měla vybudovat silné zákonodárné a soudní instituce.

Takový proces byl zahájen ve Středoafričské republice, kde „díky politickému zklidnění (...) probíhá proces reaktivace ekonomiky a zlepšení zdravotní péče, bezpečnosti a zodpovědné správy“. Tento proces podle národní zprávy Social Watch probíhal velmi pomalu „a skutečnost, že výchozí bod leží na kriticky nízké úrovni, znamená, že nebude možné dosáhnout Rozvojových cílů tisíciletí ve stanoveném časovém horizontu“. Samotná skutečnost, že v zemi probíhají změny a vzniká politický prostor pro jejich kritické monitorování, je však zdrojem naděje.

Možnost nezávisle monitorovat a podávat zprávy je podle pozorovatelů v Malajsii zcela nepostradatelná. „Zprávy o Malajském plánu malují růžový obrázek o vývoji země, zdůrazňují úspěchy, ale ignorují neúspěchy, přičemž stále přetrvávají pochybnosti o spolehlivosti vládních statistik a hodnocení.“ Vzhledem k velmi omezeným možnostem monitoringu a minimální zodpovědnosti za alokaci zdrojů z federálních i zemských rozpočtů „až budoucí vývoj ukáže, zda rozvojová agenda vlády, zejména s ohledem na zranitelné skupiny, proběhne tak, jak byla plánována.“

Národní platforma Social Watch v Nepálu, zemi, která prochází bouřlivou sociální a politickou transformací, shrnuje společný názor celé sítě, když uvádí, že „zodpovědnost za celkový rozvoj“ spočívá primárně „v rukou občanů“. Četné problémy, sahající od klimatických změn po dopady potravinové krize, od genderové nerovnosti po korupci, migraci a mírový proces, rozhodně není možné řešit izolovaně jeden po druhém. Je nutné připravit „nový rozvojový program“, který by zasahoval do všech úrovní.

Program spravedlnosti

„Kdyby chudí byli bankou, někdo by jim pomohl.“ Tak ní sarkastická poznámka, kterou lidé často opakují, když se do datečné finance nezbytně ke splnění Rozvojových cílů tisíciletí (odhadem asi 100 miliard dolarů ročně) srovnávají s biliony dolarů, které nejbohatší země světa v posledních dvou letech utratily ve snaze zachránit krachující banky a odvrátit dopady finanční krize.

Skutečnost je však taková, že méně privilegovaní obyvatelé bohatých i chudých zemí společně nejen trpí přímými dopady krize v podobě ztráty zaměstnání, úspor a dokonce i střechy nad hlavou, ale kromě toho jsou nuceni nést náklady záchraných a stimulačních balíčků v podobě vyšších daní a snížených platů a sociálních benefitů.

V tomto kontextu není možné problém řešit voláním po další dávce stejného léku. Větší objemy finanční pomoci a výhodnější obchodní podmínky pro rozvojové země dnes více než kdy dříve představují etický imperativ. Ale chceme-li čelit dramatickým sociálním a environmentálním dopadům současné mnohovrstevné krize, musíme zapomenout na přístup „dál jako obvykle“ a začít pracovat na komplexním programu prosazujícím spravedlnost ve všech podobách:

- klimatickou spravedlnost (přiznání „klimatického dluhu“, investice do čistých technologií a podpora vzniku důstojných pracovních míst v rámci zelené ekonomiky);
- finanční a ekonomickou spravedlnost (finanční sektor by měl nést náklady krize, kterou vytvořil, ať už formou daně z finančních transakcí nebo podobného mechanismu; je nutné regulovat spekulace, ukončit existenci daňových rájů a obrátit trend „závodu, kdo půjde níž“ v daňové politice; rozvojové země by měly mít právo na defenzivní kontrolu kapitálových toků a politický manévrovací prostor);

- sociální a genderovou spravedlnost (dosažení Rozvojových cílů tisíciletí, propagace genderové rovnosti, všeobecná základní sociální péče a „důstojnost pro všechny“); a v neposlední řadě
- obvyčejnou spravedlnost (soudce a soudní tribunály), která by lidem umožnila domáhat se základních sociálních práv.

V dobách bezprecedentní krize se od politických představitelů očekává odvaha přijmout smělá a inovativní rozhodnutí.

Názor, že znečišťovatel by měl zaplatit za likvidaci znečištění, které svým nezodpovědným chováním způsobil, se nezakládá jen na selském rozumu a základním pojetí spravedlnosti; je to zároveň politický požadavek, který politická reprezentace nemůže ignorovat. Stejně tak občané celého světa podporují názor, že náklady finanční krize by měly nést finanční instituce, které byly „příliš velké na to, aby mohly padnout“, ale stejně se jim to podařilo. Je nespravedlivé a politicky neúnosné očekávat od občanů, že sami ponесou břímě tohoto selhání v podobě vyšších daní nebo nižších mezd a snížení úrovně sociálního zabezpečení, školství a zdravotní péče.

V průběhu posledních dvaceti let každý člen nepatrné skupiny lidí (pouhých 10 milionů), která představuje méně než půl procenta celého lidstva, získal od své vlády minimálně 1 milion dolarů, které vložil do offshore stínové ekonomiky. Tato částka, přesahující 10 bilionů dolarů nepřiznaných a nezdaněných zisků, není ukryta v žádné truhle zakopané na pustém ostrově, ale aktivně proplovává elektronickými sítěmi, podílí se na spekulacích proti národnímu měně, vytváří nestabilitu v legitimním globálním obchodě a nafukuje finanční „bubliny“, které pak způsobí například takovou deformaci cen zemědělských komodit, jaká vyvolala potravinovou krizi.

Cílem mezinárodní spolupráce by se mělo stát znovunabytí kontroly nad těmito divokými finančními silami, které vládnou obrovskou destruktivní silou a představují hrozbu pro všechny světové ekonomiky. Organizace spojených národů je legitimním orgánem pro jednání a rozhodování o mezinárodní daňové spolupráci, zavedení daně z finančních transakcí a upsání velkého množství příjmů z této daně na rozvojovou pomoc, efektivní omezení nezákonných finančních toků včetně těch, které souvisejí s daňovými úniky, a konečně zavedení spravedlivých mechanismů splácení zahraničních dluhů a potvrzení legitimacy oddlužení rozvojových zemí, zatížených krizí, kterou nezavinily.

Před deseti lety Miléniová deklarace slibovala „mír, prosperitu a spravedlnost ve světě“. Koalice Social Watch si klade za cíl pomáhat občanům na celém světě dohlížet na to, jak jejich vlády plní tento závazek, a očekává od politických vůdců, že vytvoří a provedou akční plán, který by jeho splnění umožnil. ■